

799. Långtora kyrka.

Pl. 113.

Litteratur: B 621, L 1680, D 1:108. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 72; R. Dybeck, *Långtora sn* (ATA); G. Stephens, *ONRM* 2, s. 746 f.; *UFT* h. 3 (1873), s. 62; C. Sæve, *Kyrkodörrs-ringen i Angelstad* (i *VHAAkad:s Månadsblad*, 1873), s. 134; H. Hildebrand i *VHAAkad:s Månadsblad* 1897, s. 100; O. von Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 73, *Bynamn på de uppländska runstenarna* (i *Namn och bygd*, 1930, s. 108); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 121; A. Karlén, *Fornminnesinventering i Långtora sn 1927* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941* (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* 4 och B 621); Dybeck, D 1:108; v. Friesen, foto 1903 (ATA).

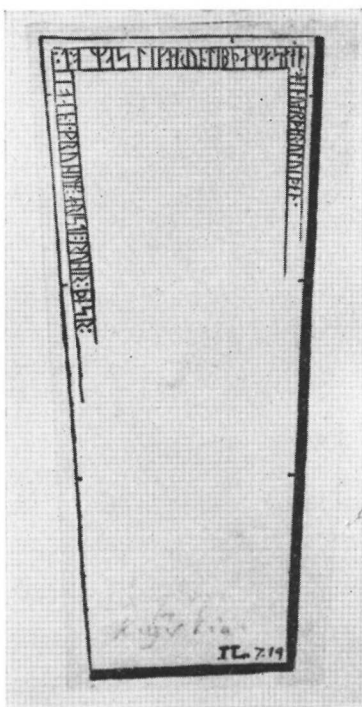

Fig. 245. U 799. Långtora kyrka.
Efter B 621.

Den runristade gravhällen ligger i kyrkans mittgång, 2 m. från altarringen.

Kyrkoherde Ericus Emporagrius i Långtora skriver den ³⁰/₄ 1669: »Vthi longtora kyrkia ligger en grafsteen som till förendhe lågh uppå altaret fast muret, och när altahret blef flyttiat närmare in till muren för bättre rumz skull uthi Coret, ladess stenen afsijdes och ähr stenen släät som en ijss, och uthritningen och skriffen ähr mycket förnött och gammal, at man den intet kan deliniera och uthrijta» (*Ransakningarna* 1667—84, s. 99). I »Ransakningen» år 1672 meddelas: »Een Runesteen finnes uthi Kyrkian, omskrifwen med gamla Rune Bookstäfwer. — På träsnittet i *Peringskiölds Monumenta* finnes blyertsanteckningen »Långtora Kyrkia» (B 621: »I Kyrkan»; L 1680: »Lagunda härad, Herkeberga kyrka»). — Dybeck i *Sveriges runurkunder*: »Ligger i golfvet i kyrkans stora gång.» I *UFT* återges Dybecks ord, varefter tillägges: »stenen är bredare i ena ändan och ristningen i denna ända.» — A. Karlén antecknar 1927, att stenen är »av kalksten, skarpkantig o. slät med 4 raka sidor ... delvis sliten ... Matta lär snart skola läggas över den. Den borde dock helst flyttas till väggen.» I *Runinskriftsinventeringen* påpekas, att »stenen, som ur flera synpunkter är märklig» borde »tagas ut ur kyrkgången och placeras i vapenhuset eller införas till SHM. Nu skyddas den för nötning av en röd matta.» Riksantikvarieämbetet anförde i skrivelsen den ²¹/₁ 1947 till Pastorsämbetet i Långtora: »I mittgången i Långtora kyrka ligger

ungefär två meter från altaret en runristad gravsten. Genom sin inskrift, som bland annat omtalar, att stenen lagts över en man vid namn Tomas och att runorna huggits av en viss Johan i Brunna, och genom sin form är stenen, som torde härröra från 1100-talets slut, både ur runologisk, språklig och kulturhistorisk synpunkt av mycket stort intresse. Ännu i början av 1600-talet synes den ha tjänat som altarskiva och numera ligger den givetvis icke på ursprunglig plats. Den är praktiskt taget ständigt täckt med mattor. Med hänsyn till stenens värde ur olika synpunkter anser ämbetet dess nuvarande plats icke tillfredsställande. Enligt ämbetets mening bör den placeras på sådant sätt, att den icke utsättes för nötning men ändå kan beses av varje kyrkobesökare utan extra åtgärder. Helst bör den läggas så att kanterna skjuta upp någon decimeter över underlaget. Såvitt ämbetet har sig bekant skall golvet omläggas vid kyrkans nu förestående restaurering. I samband härmed torde det icke möta några svårigheter att taga upp stenen från dess nuvarande plats och flytta den till ett lämpligare.» I skrivelse till

Byggnadsstyrelsen den 24/3 1949 meddelar ämbetet bl. a.: »Efter att mot varandra hava vägt de olika argument av praktisk, estetisk och antikvarisk art, som framkommit under diskussionen om stenens placering, finner ämbetet det vara lämpligast att i enlighet med arkitektens alternativa förslag placera ... stenen från 1100-talet ... på stenbänken vid vapenhusets östra vägg.» Kyrkans restaurering beräknas bli avslutad under år 1951.

Kalksten. Längd 1,90 m., bredd i inskriftsändan 0,81 m., i andra ändan 0,58 m. Ristningsytan är jämn men har många små punktliknande fördjupningar. Linjerna äro mycket smala och grunda, men inskriften är dock i stort sett ännu fullt läslig.

Inskrift:

: tomas : ligær : unt : ir : þæma : steni : + han uarpar : ulueþin ioan : i : brunnum : han risti : runir : þessar :

Tomas liggær undir þæmma steni. Hann varðar Ulfhæðinn. Ioan i Brunnum hann risti runir þessar.

»Tomas ligger under denna sten. Vården låter Ulfheden göra. Johan i Brunna han ristade dessa runor.

Till läsningen: 8 g är tydligt stunget. Sk efter 13 t är säkert. I 16 þ finnes en prick, som avgjort gör intryck av att vara huggen; ristningsytans naturliga små fördjupningar äro emellertid förrådiska. I 24 i finnas två obetydliga ojämnheter, som sannolikt ej äro huggna. Sk före 25 h har sannolikt haft korsform. Sk saknas efter 27 n. I 31 þ är bst mycket grund, skönjbar endast som en skuggning. 37 e är säkert. Efter 40 n finnes intet säkert spår av sk. Före 41 i finnes en linje, som icke är huggen. Runorna 54 a och 55 n stå i en särskild ram innanför slingan; de två runorna ha tydligen uteglömts och på detta sätt tillagts efteråt. — Hadorph: Sk har icke observerats efter 5 s; 8 k; sk efter 10 r, efter 13 t och efter 15 r ha förbigåtts. 15 b; 16 þ; 19 æ; i sk efter 19 a har undre punkten ej observerats; runan 24 i har ej iakttagits, ej heller sk före 25 h; 26 i; 37 i; 39 e. Sk efter 40 n. 50 i; runorna 54 a och 55 n, som stå utom runramen, ha förbigåtts; binderunan 69 uppfattas som r; sk efter 69 ar. — Dybeck: Sk efter 13 t har icke observerats; 19 æ; runan 24 i har förbigåtts; sk efter 40 n.

G. Stephens ägnar U 799 en utförlig behandling i *ONRM*. Han lämnar följande något överraskande tolkning: »TOMAS (= THOMAS) LIETH UNDER THIS STONE. IOAN (= JOHN) I(in) BRUNNA HE RISTED RUNES THESE. HE WAS THERE WOLFEATEN.

Den språkliga kommentaren lyder: »We have here no fewer than three archaistic peculiarities, the dat. sing. masc. *ÞÆMÆ*, this, long since extinct in Scandinavia, and followed by STEN, instead of STENI¹, the dative I-mark being elided as is so often the case — thus an excessively *old* and a comparatively *new* form on the *same* stone —, HRISTI for RISTI, apparently a lafe of the antique KI or GI-RISTI², and ULU for ULF, the latter U having the power of F, as so often elsewhere.»

Tolkningen av *ulueþin* som 'wolf-eaten' stöder Stephens med två exempel: »The fate of this SIR THOMAS is highly characteristic of the wild land and hard times, when population was sparse and beasts of prey were numerous and terribly destructive. It has happened in times both earlier and later. The famous Condlaed (= Cundail Aedh, Aedh the Wise), Bishop of St. Brigid's great monastic establishment at Kildare in Ireland, perisht in this miserable manner anno 520. He was »eaten by wolves» in the plain of Leinster, while on his way to Rome (See J. H. Todd, St. Patrick Apostle of

¹ Inskriften har *steni*; Stephens utgår från Dybecks på denna punkt oriktiga läsning; se ovan »Till läsningen».

² Anledningen till denna givetvis oriktiga tanke är, att Stephens uppfattar inskriftens *han risti* som *an hristi*: »The AN has been added over HRISTI, the Rune-carver wishing to make the sentence still more emphatic. Thus we have both AN and HAN.»

Ireland, 8vo, Dublin 1864, p. 20, 24). So late as the 17th century, a similar catastrophe is said to have befallen a gentleman in Ireland. I quote the story as forwarded to »Notes and Queries», London, Jan. 17, 1863, p. 46. It is taken from »The Philosopher's Banquet by W. B.», London 1614, 8vo, p. 201: »It was credibly informed me by a friend of mine long resident in Ireland, of one that, travelling in an Evening betwixt two townes in that country, some three miles distant, was three several times set upon by a wolfe, from whose jawes by his sword he so oft delivered himselfe; approaching neare the towne where he was bent, he encountered a friend of his travayling all unarmed towards the towne from whence he came, unto whom (advising him of his peril and assault, accounting himselfe secure so neare the towne) he lent his sword. Now, having parted and divided themselves some little distance, this olde wolfe set upon his new guest, who finding him armed with the other's weapon, presently leaves him, making after the other with all speede he might: overtooke him, before he came to the towne, assaulted, and slew him.»

En rimligare tolkning lämnas i *UFT* (1873): »Thomas ligger under denna sten; Ulfhedin vårdar honom (nl. stenen); Johan i Brunna riste dessa runor.» I en not anmärkes, att »det ovanligt skrifna ordet *Uluēpin* ... snarast synes kunna tagas för ett namn ... än för part.»

E. Brate översätter i *Svenska runristare* (1925) inskriften på följande sätt: »Tomas ligger under denna sten. Över honom sätter Ulfhedin (denna) minnesvård. Johan i Brunna ristade dessa runor».

Brate anmärker till sin översättning: »Över **ri** i **hristi** står **an**, som jag antager vara 'han' att inskjutas framför **hristi**.»

Stephens' och Brates läsning av runföljden 53—60 som **an hristi** är av allt att döma oriktig. Runorna 54—55 **an** äro placerade ovanför runramen med 54 **a** mellan 53 **h** och 56 **r**. Denna placering ger vid handen, att runföljden skall läsas **han risti**, en läsning som även ur andra synpunkter är den naturliga. Det kan vara tillfyllest att endast hänvisa till att på ett annat ställe i inskriften pronominet skrives **han**.

Inskriftens tre mansnamn bereda inga tolkningssvårigheter. *Tomas* förekommer eljest icke i någon runinskrift. Namnet blir under medeltiden »äfter hand ganska vanligt både i Norge ock på Island» (*Lind*) och i Danmark; se vidare A. Grape, *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen* (1911), s. 81 f. I motsats till namnet *Tomas* är *Ioan* ganska vanligt i runinskrifter; se U 216. Att runföljden 34—40 **uluēpin** skall återge mansnamnet *Ulfhedin* är ofrånkomligt. Detta namn är eljest säkert belagt endast en gång i en svensk runinskrift, nämligen Sö 307.

Inskriftens egentliga tolkningssvårighet ligger i runföljden 25—40 **han uarþar:uluēpin**. Brate framhåller (a. a. s. 121), att eftersom »hjälpvokalen är æ uti **ligær**, kan icke **uarþar** betyda 'varder, bliver', utan måste höra till verbet fvn. *varða*, fsv. *vardha*. Då de vanliga betydelserna av detta verb dock ej passa, föreligger kanske ett av ordet fvn. *varði* m., *varða* f. 'Varde, pyramide- eller kegleformig Stendynge som opsattes for at tjene til Mærke' avlett verb, jfr **kubla** B. 247 L. 624 Igelsta och Ög. 200, 174.» Det är sannolikt, att Brate vid tolkningen av verbet *varða* har träffat det rätta, trots att något verb **kubla** knappast kan sägas vara belagt i någon runinskrift. De belägg som Brate anför äro alla synnerligen osäkra. Vidare är översättningen »över honom sätter Ulfhedin (denna) minnesvård» något missvisande, eftersom det gäller en gravhäll.

Ristaren *Ioan i Brunnum* är eljest okänd. Brunna ligger 2,5 km. fågelvägen SSV om Långtora kyrka. O. von Friesen behandlar detta ortnamnsbelägg i *Namn och bygd* 1930: »En medeltida liggande gravhäll i Långtora kyrka från senare delen av 1200-talet ger oss formen i **brunnum** ... vilket avser Brunna by i samma socken. *Brunna* är ett i nedre Dalarna, Västmanland och Södermanland men framför allt i Uppland och där särskilt i Uppsala län förekommande by- och gårdnamn ... Det fornspråkliga *brunnr*, fsv. *brunder* som eg. avser naturlig källa, där vattnet kommer i dagen liksom kokande, porlande, kan sedermera avse också grävd brunn.

I våra ortnamn torde det väl i regeln gälla en naturlig källa dit bebyggelsen förlagts. Pluralformen *brunnar*, *brunnum* är den i ortnamn vanliga som avser husen, gårdarna i byn.»¹

Inskriften, som är ristad med det stungna runalfabetet, visar ett flertal unga drag. Redan namnen *Ioan* och framför allt *Tomas* hänvisa den till en jämförelsevis sen tid. Därtill komma former som **pæma steni** (dat. sg.), **runir þesar** (ack. pl.) samt dubbelteckning av kons. i **brunnum**.

Det är givetvis riskabelt att med utgångspunkt från inskriften försöka lämna en närmare datering. I detta fall lämnar emellertid hällens form en värdefull hjälp. Det förefaller som om gravhällar av Långtorahällens typ snarast skulle tillhöra tiden omkring år 1200. En sådan datering passar till runornas former och inskriftens lydelse. En runristad, trapezformad gravsten, sannolikt från senare delen av 1100-talet, är U 15. Trapezform ha också U 64 och U 413, medan U 440 däremot är rektangulär. »Från 1100-talets senare hälft och 1200-talet ha vi några liggande grafstenar af vid denna tid vanlig form: aflånga och afsmalnande åt nedre ändan. De ha nu aflöst runstenarna. Det fullständigt stungna runalfabetet användes åt minstone på grafhällen i Långtora kyrka ... Runorna dö sålunda ingalunda ut i Uppland, äfven om runstenarna upphöra. De fortleva tvärtom ned genom hela medeltiden och in i den nyare» (v. Friesen i *Upplands runstenar*).

800. Långtora kyrka.

Litteratur: J. Bureus, Fa 6 s. 68 n:r 111 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 255, Fa 10: 1 n:r 188 b, Fa 13 s. 288, Fa 14 s. 243.

Avbildning: Teckning i Fa 10: 1 n:r 188 b.

Den fragmentariska runstenen låg enligt Bureus »J Longetora Kyrkedör» (Fa 6). Fa 5: »Långe Tora Kyrkedör»; Fa 10: 1: »Long Tora kyrke dör.» Runstenen förefaller att ha försvunnit redan på 1600-talet.

Inskrift (enligt Fa 6):

oaskut : ar : lit : raisa : ... mintil : sun ...
 5 10 15 20 25

Asgautr let ræisa ... Myndil, sun ...

»Åsgöt lät resa ... Myndel, ... son ...»

Till läsningen: Teckningen i Fa 10: 1 har läsningen **oaskutar : lit : raisa : i ...**

Fig. 246. U 800. Långtora kyrka. Efter teckning i Fa 10: 1.

¹ Huruvida v. Friesens förklaring av pluralisformen har träffat det riktiga är ovisst.